

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การคัดค้านรัฐบาลเมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 นั้น เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่าพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective behavior) ซึ่งมีลักษณะของการเป็นขบวนการทางสังคม (Social movement) ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคมมาเป็นกรอบในการศึกษา เพื่อใช้อธิบายถึงพฤติกรรมในการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจในประเทศไทย โดยจะทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่
2. ความหมายของขบวนการทางสังคม
3. ลักษณะของขบวนการทางสังคม
4. ประเภทของขบวนการทางสังคม
5. องค์ประกอบของการเกิดขบวนการทางสังคม
6. แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม
7. การศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่

Smelser (1962 : 8-10) ได้กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมรวมหมู่เป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมกลุ่ม ในความหมายอย่างกว้างๆ อาจหมายถึง การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมได้ เพราะเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมของกลุ่มคนที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนั้นจะไม่มี การวางแผนหรือคาดหมายไว้ล่วงหน้า พฤติกรรมรวมหมู่ได้รับความสนใจมากในปัจจุบัน เพราะ เป็นพฤติกรรมที่ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เป็นไปตามระเบียบแบบแผน ในสภาวะการณ์ของพฤติกรรมรวมหมู่ สมาชิกของกลุ่มจะได้รับการ

เปิดโอกาสให้ได้แสดงออกถึงอารมณ์ และความคิดเห็นอย่างเต็มที่ นอกจากนี้จากการติดต่อใกล้ชิดกันทางอารมณ์หรือทางร่างกาย จะทำให้เกิดการสร้างอิทธิพลครอบงำซึ่งกันและกัน มีการต่อรองแข่งขันกันทางการเมือง ในสภาวะการณ์เช่นนี้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มจะเกิดขึ้นชั่วคราว แล้วก็สลายตัวไป

พฤติกรรมรวมหมู่มีความสำคัญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทฝูงชน เพราะเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วควบคุมได้ยาก และมีลักษณะที่รุนแรง ก้าวร้าว แข็งท้อ บางครั้งทำให้เกิดความวุ่นวายทางสังคมอย่างมาก ซึ่งจากการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่เหล่านี้ขึ้น อาจจะนำไปสู่การสร้างสรรบรรทัดฐานและค่านิยมใหม่ให้แก่สังคมได้

การเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวมหมู่ โดยส่วนใหญ่แล้วจะเกิดขึ้นเองเนื่องมาจากความรู้สึกต้องการบางสิ่งบางอย่าง หรือความรู้สึกถูกกดดันหรือบีบคั้นจากสังคมของคนส่วนใหญ่ มากกว่าจะเกิดจากการวางแผนเตรียมการไว้ล่วงหน้า แต่ในบางกรณีพฤติกรรมรวมหมู่อาจจะเกิดขึ้นควบคู่ไปกับพฤติกรรมปกติธรรมดา ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของบรรทัดฐานทางสังคมได้ เช่น การชุมนุมประท้วงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นต้น

พฤติกรรมรวมหมู่จะเกิดขึ้นในกลุ่มคนที่มีความปั่นป่วนระส่ำระสาย หรือมีการขัดแย้งทางอารมณ์ โดยเฉพาะในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีหรือทางด้านวัตถุเร็วมาก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ประชากรเกิดความขัดแย้งในด้านสถานภาพและบทบาทของตน ความระส่ำระสายทางจิตใจและการขัดแย้งในด้านค่านิยม เกิดความคับคั่งใจตามมา พฤติกรรมร่วมซึ่งเบี่ยงเบนไปจากพฤติกรรมปกติของประชากรโดยทั่วไป จึงเกิดขึ้นและบ่อยๆ มาก โดยเฉพาะในสังคมที่มีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมสูง สิ่งยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social cohesion) มีน้อย ต่างคนต่างอยู่ ระดับการบูรณาการรวมหน่วย (Integration) ของบรรทัดฐานต่ำ การขัดแย้งในด้านสถานภาพ บทบาท ค่านิยมจึงมีมาก ดังนั้น พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนแบบพฤติกรรมรวมหมู่จึงเกิดขึ้นได้ง่าย เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม หรือเพื่อเรียกร้องการแก้ไข

ลักษณะที่สำคัญของพฤติกรรมรวมหมู่ มีดังนี้

ก. เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว (Episodic) เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำ คือ ขึ้นอยู่กับโอกาสมากกว่าจะเป็นไปตามปกติหรือเกิดขึ้นเป็นประจำ การเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวมหมู่ในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่มักขึ้นอยู่กับกาลและเทศะที่จะเอื้ออำนวยต่อสภาวะการณ์ของมันเอง

เพราะฉะนั้น พฤติกรรมรวมหมู่จึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่อาจดำรงคงทนถาวรอยู่คงที่ เช่น พฤติกรรมประเภทอื่นได้ ตราบใดที่ผลการกระทำที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้น สามารถที่จะสนองความประสงค์ได้ พฤติกรรมรวมหมู่ก็จะสลายตัวไป

ข. ปราศจากโครงสร้าง (Unstructured) ไม่มีการกำหนด หรือวางกฎเกณฑ์ตลอดจนวิธีดำเนินการ (Procedure) ที่จะปฏิบัติตามได้ เนื่องจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนี้จะไม่มีความหมายหรือกระบวนการที่จะดำเนินการหรือปฏิบัติโดยเฉพาะ ดังนั้น ธรรมชาติประการที่สองนี้จึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงพฤติกรรมที่ปราศจากโครงสร้างโดยตรง เกิดขึ้นและสลายตัวไปเมื่อใดก็ได้

ค. ไม่สามารถคาดการณ์ได้ (Usually unpredictable) คือไม่อาจจะบอกหรือคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า จะมีทิศทางหรือผลของพฤติกรรมเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมรวมหมู่เป็นพฤติกรรมที่ไม่อาจจะกำหนดแน่ชัดลงไปได้ว่า เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วจะมีผลติดตามมาเป็นอย่างไร ซึ่งใครๆ ก็ไม่อาจจะคาดคะเนหรือเดาเหตุการณ์ได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมรวมหมู่เป็นพฤติกรรมที่ไม่สามารถบอกผลที่จะเกิดจากการนี้ได้

ง. ไร้เหตุผล (Usually irrational) พฤติกรรมเช่นนี้มีมักจะนำด้วยความเชื่อ ความหวัง ความกลัว และความเกลียดที่ไม่มีเหตุผล ไม่อาจจะอธิบายได้ชัดเจน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่นี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า มีความบกพร่องในการใช้อธิบายการเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวมหมู่ ที่เกิดขึ้นในระยะหลังปี ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา เพราะเดิมมีความเชื่อที่ว่า การเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ นั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้บ่อยนัก เนื่องจากความไม่พึงพอใจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชั่วคราวชั่วคราว อีกทั้งในการอธิบายถึงลักษณะของผู้เข้าร่วมในพฤติกรรมรวมหมู่ว่าขาดเหตุผล และให้ความสนใจกับลักษณะทางจิตวิทยาของบุคคลมากเกินไป นอกจากนี้ การที่มีฐานคติเกี่ยวกับการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ ที่ให้น้ำหนักกับประเด็นของความรู้สึกไม่พึงพอใจว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ทำให้มีผู้โต้แย้งเป็นอันมาก อาทิ McCarthy และ Zald (1973) ซึ่งได้โต้แย้งในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกไม่พึงพอใจว่า มีอยู่มากมายในทุกสังคม แต่ความรู้สึกไม่พึงพอใจเพียงอย่างเดียวนั้น ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวมหมู่ , ขบวนการทางสังคม โครงสร้างทางสังคม การเมือง การระดมทรัพยากร รวมทั้งโอกาสของการกระทำร่วมกัน เป็นปัจจัยที่สำคัญมากกว่าความรู้สึกไม่พึงพอใจในการก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่หรือขบวนการทางสังคมขึ้น (Klandermans and Tarrow , 1988 : 4)

จากข้อจำกัดของแนวคิดพฤติกรรมรวมหมู่ดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้นแนวคิด
ทฤษฎีขบวนการทางสังคม มาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยแทน ดังจะได้อธิบายโดยละเอียดต่อไป

2. ความหมายของขบวนการทางสังคม

ได้มีผู้ให้นิยามความหมายของขบวนการทางสังคมไว้หลายท่าน ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอนำ
มาเสนอ 5 นิยามด้วยกัน ดังต่อไปนี้

Turner และ Killian (1957 : 70) กล่าวว่า ขบวนการทางสังคมเป็นการ
กระทำร่วมซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงการสนับสนุน หรือการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในสังคม หรือกลุ่มซึ่ง
เขาเป็นสมาชิกอยู่

Broom และ Selznick (1971 : 254) ได้พูดถึง ขบวนการทางสังคมว่า เป็น
สถานการณ์ที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคม และมีการเคลื่อนไหวไม่คงที่ เกิดจากความมุ่งหวังของกลุ่ม
บุคคลไม่ได้รับการตอบสนอง ก็จะมีการต่อต้าน และอาจนำไปสู่ความรุนแรงภายในสังคม

J. Victor Baldrige (1975 : 298) กล่าวว่า ขบวนการทางสังคมเป็นรูป
แบบหนึ่งของพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งมีกลุ่มคนที่ต่างยอมเสียสละมารวมตัวกันเข้า เพื่อส่งเสริมหรือ
ยับยั้งการเปลี่ยนแปลงที่จะพึงมีขึ้น โดยขบวนการนั้นมีเป้าประสงค์ที่แน่นอน มีโครงสร้างองค์การ
และคตินิยมที่แจ่มชัด มีการปรับทิศทางเปลี่ยนแปลงได้ตามต้องการ ดังนั้น ขบวนการจึงส่งเสริม
นโยบายด้านต่างๆ ที่ต้องการโดยความสำนึกและวัตถุประสงค์ ตามปกติขบวนการนี้จะมุ่ง
เฉพาะกิจกรรมด้านการเมืองหรือทางการศึกษาเท่านั้น

Paul Wilkinson (1971 : 27) ได้พูดถึงขบวนการทางสังคมว่า เป็นพฤติกรรม
ร่วมของประชาชนที่จะเข้าร่วมในการเคลื่อนไหว เพื่อจะกระทำการบางอย่างในการที่จะสนับสนุน
หรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มสังคมหรือโลกที่เขาเป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งประชาชนจะมีการกระทำ
โดยผ่านวิถีทางในหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นการกระทำที่รุนแรง ไม่รุนแรง การปฏิวัติ รวมถึงการ
ถอนรากไปสู่สังคมอุดมคติ (Utopian)

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532 : 352) ได้ให้นิยามความหมายของขบวนการทางสังคมไว้ว่า เป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่องในจิตขั้นหนึ่งของกลุ่ม มีจุดหมายค่อนข้างแน่นอน ร่วมกันดำเนินการตามกำหนดการที่วางไว้ และมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอย่างของสถาบันสังคมที่เป็นอยู่

3. ลักษณะของขบวนการทางสังคม

ลักษณะสำคัญของขบวนการทางสังคมมีดังนี้ (Broom and Selznick , 1971 : 254-255)

ก. มีทัศนคติและอุดมการณ์ที่แน่นอนต่างหากของตนเอง อุดมการณ์ของขบวนการให้แนวทางและความเชื่อมั่นในความถูกต้องของตนเอง ขบวนการทางสังคมจะย้ำเรื่องความสำคัญของอุดมการณ์เป็นพิเศษ

ข. ความรู้สึกเชื่อมั่นในความเข้มแข็งพร้อมเพรียงกันและเชื่อมั่นในอุดมการณ์ โดยปกติแล้วการที่จะเป็นสมาชิกในขบวนการทางสังคม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีความเชื่อมั่นและศรัทธา จึงจะอุทิศตนเข้าร่วมกับขบวนการ เมื่อเข้าร่วมแล้วก็จะปฏิบัติกรอย่างจริงจังและเต็มไปด้วยอุดมการณ์อันสูงส่ง อุดมการณ์เป็นส่วนสำคัญยิ่งในระยะแรกเริ่ม และมีบทบาทในขบวนการทุกประเภท ไม่ว่าจะ เป็นทางการเมืองหรือทางศาสนา

ค. มีนโยบายมุ่งมั่นที่จะกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่า ขบวนการ จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะอันนี้ ซึ่งมักจะนำไปสู่การใช้วิธีการเรียกร้องความสนใจที่ผิดปกติไปจากธรรมดา เช่น การชุมนุมเรียกร้องต่างๆ ตามที่สาธารณะ หรือการขายหนังสือโฆษณาชวนเชื่อ ขบวนการเล็กๆ บางครั้งสามารถแยกความสนใจได้อย่างกว้างขวางด้วยการใช้กรกระทำที่ตื่นเต้นโลดโผน โดยเฉพาะถ้ามีการกระทำรุนแรงด้วย พิจารณาในแง่หนึ่ง การย้ำกรกระทำแสดงให้เห็นปัญหาของการรักษาความสนใจ ความเข้มแข็งพร้อมเพรียงกัน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องให้สมาชิกมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดสนใจทำอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้ไปสนใจและเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น

4. ประเภทของขบวนการทางสังคม

Gary b. Rush และ Denisoff R. Serge (1971 : 325-360) ได้แบ่งขบวนการทางสังคมออกเป็น 5 ประเภท คือ

ก. Migratory movement เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นจากการไม่พอใจสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ผสมกับการทำงานทำยาก นำไปสู่ขบวนการอพยพที่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการไม่พอใจในสังคม มีเป้าหมายและความหวังในอนาคตร่วมกัน และมีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง เกิดการตัดสินใจร่วมกันว่าควรจะมีการย้ายไปสู่ดินที่อยู่ใหม่ โดยไม่มีข้อแม้ว่าจะเป็นการย้ายแบบกลุ่มใหญ่หรือครอบครัว หรือปัจเจกชน

ข. Expressive movement เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นจากการที่ประชากรถูกจำกัดในสิทธิต่างๆ จากระบบสังคม ทำให้เขามีความรู้สึกว่าขาดพลังในการเปลี่ยนแปลง จะมีการตอบโต้โดยผ่านกิจกรรมบางอย่าง

ค. Utopian movement เป็นขบวนการที่มุ่งเป้าหมายสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ระบบที่เป็นอุดมคติ ตามที่กลุ่มได้วางเป้าหมายเอาไว้ ซึ่งเป็นความพยายามสร้างสังคมแบบอุดมคติขึ้นในชุมชนเล็กๆ และขยายออกไปสู่สังคมภายนอก

ง. Reform movement ขบวนการปฏิรูป เป็นความพยายามปฏิรูปสังคมที่ไม่ดีในบางส่วน จะพบได้ยากในสังคมเผด็จการ แต่จะพบเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งประชากรจะมีเสรีภาพในการวิจารณ์สถาบันต่างๆ และอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบางส่วนที่คนส่วนใหญ่ต้องการ เช่น การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของสตรี ความเสมอภาคของผิว ปฏิรูปสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

จ. Revolutionary movement ขบวนการปฏิวัติ การปฏิวัติเกิดขึ้นแบบทันทีทันใด และโดยทั่วไปจะรุนแรง และจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างสมบูรณ์ในระบบสังคม

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นต่อการจัดแบ่งประเภทขบวนการทางสังคมของ Gary b. Rush และ Denisoff R. Serge ว่า ในข้อ ก. Migratory movement นั้น น่าจะเป็นเพียงการอพยพย้ายถิ่นของประชากรเท่านั้น ไม่ใช่ขบวนการทางสังคม เพราะไม่ได้เกิดจากความไม่พอใจในสภาพสังคม และไม่ได้มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ส่วนในข้อ ข. ถึง ข้อ จ. นั้น เข้าข่ายของการเป็นขบวนการทางสังคม

นอกจากนี้ Herbert Blumer (1955 อ้างในบุญลือ วันทายนต์ , 2530 : 155) ได้วางแนวการศึกษาขบวนการทางสังคมไว้ 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

ก. ขบวนการทางสังคมทั่วไป (General social movement) เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และค่านิยมทางสังคม การเปลี่ยนแปลงนั้นจะค่อยเป็นค่อยไป และกระจายออกไป จะโดยการได้รับอิทธิพลจากสิ่งภายนอก อันเป็นสิ่งแวดล้อม หรือโดยการปรับเพื่อความเหมาะสมแก่สภาพความเป็นอยู่ก็ตาม ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสม หรือเพื่อความอยู่รอดในสังคมก็ได้

ข. ขบวนการทางสังคมเฉพาะกิจ (Specific social movement) เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นเพื่อกิจการใดกิจการหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นขบวนการหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้เป็นอย่างดีที่จะให้บรรลุถึง

ค. ขบวนการแสดงออก (Expressive movement) เป็นขบวนการที่มีลักษณะอันไม่พึงประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระเบียบทางสังคม หรือลักษณะที่เป็นวัตถุประสงค์ของมัน ซึ่งขบวนการนี้พยายามที่จะให้เกิดรวมหมู่ชนเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย

5. องค์ประกอบของการเกิดขบวนการทางสังคม

องค์ประกอบที่สร้างสภาวะการณก่อนเกิดขบวนการทางสังคม มีดังนี้ (Broom and Selznick , 1971 : 255)

ก. ความไม่พอใจสภาพสังคม (Social discontent) ซึ่งอาจจะเกิดจากความคับแค้นใจ หรือความไม่ยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม

ข. โครงสร้างทางสังคมที่จำกัดสิทธิเสรีภาพ ตลอดจนการเคลื่อนไหวของประชากร (Structural blockage) สร้างความคับแค้นใจ ไม่พอใจผู้ปกครองประเทศของประชาชน

ค. ความรู้สึกโต้ตอบกันของประชาชน (Contact) เป็นไปในลักษณะที่เหมือนกัน ทำให้เกิดการระบาดทางอารมณ์ หรือการโต้แย้งกัน เพื่อหาหนทางในการกระทำ

ง. ความเชื่อมั่นในความสำเร็จ และมีโอกาส (Efficacy) ที่จะได้แสดงออกถึง
อารมณ์ที่กดดัน หรือตึงเครียด

จ. มีอุดมการณ์ (Ideology) ใหม่เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน ที่ได้รับความกดดันจาก
สังคม ว่าควรจะทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งตามอุดมการณ์ที่ตั้งเอาไว้

6. แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้อธิบายการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม

การศึกษาเกี่ยวกับการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม มีแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา
ที่สำคัญๆ อยู่ 2 แนว คือ

ก. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource mobilization Theory)

ข. ทฤษฎีการระดมพลังและการเข้าร่วม (Mobilization and Participation
Theory)

ก. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource mobilization Theory)

แต่เดิมนั้นการอธิบายเรื่องของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม จะอธิบายในแนว
ทางจิตวิทยาสังคม ซึ่งมีฐานคติร่วมกันว่า เงื่อนไขมาก่อน (Pre-condition) ที่สำคัญสำหรับ
การเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมก็คือ ความรู้สึกไม่พึงพอใจและความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับสาเหตุ
และวิถีทางที่เป็นไปได้ในการที่จะลดความรู้สึกไม่พึงพอใจนั้น และการขยายขอบเขตหรือการเพิ่ม
ระดับความรุนแรงของความรู้สึกไม่พึงพอใจและความรู้สึกถูกริดรอนโดยเปรียบเทียบ (Relative
deprivation) ตลอดจนการพัฒนาอุดมการณ์ขึ้น ก่อนที่จะเกิดเป็นขบวนการทางสังคมขึ้นมา
(McCarthy and Zald , 1977 : 1214)

นอกจากนั้น การแสวงหาคำอธิบายเรื่องการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ด้วยการวิเคราะห์ในระดับจิตวิทยาสังคม และแรงจูงใจ ยังมีฐานคติพื้นฐานที่สำคัญ คือ ผู้เข้าร่วมขบวนการแตกต่างจากผู้ไม่เข้าร่วม ที่สำคัญในเรื่องของลักษณะบุคลิกภาพ และ/หรือ สภาวะทางการรับรู้ของบุคคล (Cognitive state) (Zurcher and Snow , 1981 : 449)

ทฤษฎีทางด้านจิตวิทยาสังคม ที่ใช้ในการอธิบายการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น มุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับความรู้สึกถูกรีดรอนโดยเปรียบเทียบ (Relative deprivation) และความรู้สึกไม่พึงพอใจ (Grievances) ของบุคคล ที่เกิดขึ้นจากความตึงเครียดทางโครงสร้าง (Structural strain) อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาความสับสนวุ่นวาย เป็นสาเหตุให้บุคคลเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ซึ่งทฤษฎีนี้มีฐานคติร่วมกันว่า การเข้าร่วมขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นได้ไม่บ่อยนัก ความไม่พึงพอใจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชั่วคราว อีกทั้งผู้เข้าร่วมขบวนการก็ขาดเหตุผล แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นไร้ซึ่งเหตุผลโดยสิ้นเชิงก็ตาม (Jenkins , 1983 : 528)

การอธิบายการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ด้วยองค์ประกอบที่เกี่ยวกับแรงจูงใจ ลักษณะบุคลิกภาพและอุดมการณ์ ของแนวจิตวิทยาสังคมแบบเก่านี้ ได้ประสบความสำเร็จล้มเหลวในการอธิบายขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในระบะนั้นมีจำนวนมากมายและมีลักษณะต่างๆ กัน เช่น ขบวนการของพวกฟาสซิสต์ในเยอรมันนี้ ขบวนการของนักศึกษา ขบวนการสิทธิพลเมือง ขบวนการสหภาพแรงงาน ขบวนการต่อต้านการทำแท้ง และต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ เป็นต้น (Klandermans , 1984 : 583) การเกิดขึ้นของขบวนการเหล่านี้ได้ท้าทายฐานคติของทฤษฎีแนวจิตวิทยาสังคมที่ว่า การเข้าร่วมขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นได้ไม่บ่อยนัก ความไม่พึงพอใจเกิดขึ้นชั่วคราว ขบวนการกับการกระทำที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้องมีความแตกต่างกันมาก และผู้เข้าร่วมขบวนการขาดเหตุผล แม้จะไม่ถึงกับไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง

Tilly และคณะ ได้ทำการศึกษาการปฏิวัติในยุโรป และได้ชี้ให้เห็นว่าการต่อสู้ของพลเมืองในฝรั่งเศส อิตาลีและเยอรมันนี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความรู้สึกถูกเอารัดเอาเปรียบในทางเศรษฐกิจ การกดดันทางการเมืองอย่างรุนแรงหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมในระยะสั้น (Zurcher and Snow , 1981 : 453 อ้าง The Tillys)

จากข้อสังเกตที่คล้ายๆ กันที่ได้จากการศึกษาของนักวิจัยต่างๆ นั้น ทำให้ Zurcher and Snow (1981 : 454) ได้สรุปว่า เป็นการสมเหตุสมผลที่จะโต้แย้งว่า ความรู้สึกถูกรีดรอนโดยเปรียบเทียบและความแปลกแยก เพียงแต่ให้สภาวะของการระส่ำระสาย ซึ่งอาจนำไปสู่การเข้าร่วมขบวนการทางสังคม แต่ก็ไม่เพียงพอสำหรับการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม

ได้มีผู้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเหตุผลของความล้มเหลว ในการอธิบายการเข้าร่วมในขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 1960 ของแนวคิดวิทวิทยาสังคมแบบเก่าไว้มากมาย เช่น McLaughlin (1969 : 2) ได้กล่าวว่าการใช้แนวคิดเชิงจิตวิทยาแบบง่ายๆ เป็นเรื่องอันตราย เนื่องจากการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาดูเหมือนจะเป็นการสรุปเอาง่ายๆ ว่า แรงจูงใจต่างๆ นั้น เป็นสาเหตุให้ปัจเจกบุคคลนำตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคม เป็นการละเลยต่อเรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการ เช่น การพัฒนาโครงสร้างองค์กร เป็นต้น นอกจากนี้ McLaughlin (1969 : 69) ยังกล่าวอีกว่า องค์กรประกอบเกี่ยวกับแรงจูงใจซึ่งเป็นตัวนำให้ปัจเจกบุคคลเข้าร่วมในขบวนการทางสังคมนั้น แม้แต่ตัวบุคคลเองก็ยังไม่มีความชัดเจน ผู้สังเกตการณ์จึงไม่น่าจะเข้าใจมันได้กระจ่าง ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจที่แท้จริงอาจถูกปิดบัง ทั้งโดยตั้งใจและโดยไม่ตั้งใจ ความซับซ้อนและการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านแรงจูงใจมากไป อาจทำให้การประเมินผลในทางวัตถุวิสัย (Objective) เป็นไปได้ยาก

จากประเด็นข้อบกพร่องต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานคติทางทฤษฎีและจุดเน้นในการวิเคราะห์เกี่ยวกับขบวนการทางสังคม ซึ่งในที่สุดได้มีการสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้น คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านโครงสร้าง

ความสามารถในการระดมทรัพยากร ฐานะของบุคคลในเครือข่ายสังคม และแรงกดดันที่เป็นเหตุในการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม (Oberschall 1973 , Gamson 1975 อ้างถึงใน Klandermans , 1984 : 583) โดยพื้นฐานของทฤษฎีนี้มีองค์ประกอบหลักที่ใช้อธิบายการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม 3 ประการ คือ (Klandermans and Tarrow , 1988 : 4-7)

1. ต้นทุนและกำไรของการมีส่วนร่วม (The costs and benefits of participation) ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์สำคัญของการวิเคราะห์กระบวนการระดมพลัง เป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับหลักเหตุผล (logic) ของ Olson (1968) เกี่ยวกับการกระทำร่วมกัน โดยเฉพาะในระหว่างแรงกระตุ้นร่วม (Collective incentives) และแรงกระตุ้นของบุคคล (Selective incentives) แรงกระตุ้นที่ต่างกันมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม แม้ว่าแรงกระตุ้นร่วมจะมีคุณลักษณะที่ตอบสนองและเป็นเงื่อนไขร่วมกัน แต่แรงกระตุ้นร่วมก็ไม่ใช่ว่าจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แน่นอน แรงกระตุ้นของบุคคลต่างหากที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ทฤษฎีของ Olson เน้นว่า ระดับของปัจเจกบุคคลจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำร่วมกัน (Collective action) นอกเสียจากแรงกระตุ้นของบุคคลส่งเสริมให้เขาต้องกระทำเช่นนั้น

ทฤษฎีของ Olson มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเขาได้เสนอการอธิบายถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำร่วมกันทุกๆ ครั้ง ถึงแม้ว่าเขาจะมีเป้าหมายร่วมกัน (Collective goals) คำอธิบายนี้มีความสอดคล้องกับฐานคติที่ว่า ความรู้สึกไม่พึงพอใจนั้น ไม่ใช่เงื่อนไขที่สำคัญของการเกิดขบวนการทางสังคม

Oliver (1984 อ้างถึงใน Klandermans and Tarrow , 1988 : 4-7) บ้าถึงการมีส่วนร่วมของบุคคลที่มีหลากหลายรูปแบบของกิจกรรม ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเป็นเพราะว่าบุคคลมีผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม (Collective good) ที่ไม่สามารถจะประสบผลสำเร็จได้หากเป็นเพียงเหตุผลของแต่ละบุคคล

Oberschall (1980 อ้างถึงใน Klandermans and Tarrow, 1988 : 4-7) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างค่านิยมของเป้าหมายร่วมกัน (Collective goals) ว่า เป้าหมายที่บุคคลเห็นว่าสามารถทำให้เกิดโอกาสของความสำเร็จได้ ก็เพียงพอที่จะจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม ถ้าหากเราเชื่อมโยงแรงกระตุ้นของบุคคลเข้ากับการมีส่วนร่วม

Carde (1978 อ้างถึงใน Klandermans and Tarrow , 1988 : 4-7) ได้ชี้ว่าอุดมคติ (Ideological) ที่จะจูงใจให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมได้นั้น ก็ต่อเมื่อเป็นสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นความถูกต้อง

2. องค์กร ตามหลักของทฤษฎีการระดมทรัพยากรแล้ว องค์กรจะเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญของขบวนการทางสังคม แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมดของขบวนการ องค์กรทำให้เกิดการลดต้นทุนของการมีส่วนร่วม และในความคิดเห็นของนักทฤษฎีการระดมทรัพยากรแล้ว องค์กรช่วยเพิ่มโอกาสของความสำเร็จ และรูปแบบขององค์กรก็ต่างไปจากองค์กรราชการแบบดั้งเดิม อีกทั้งเป็นตัวแทนในการตกลงเพื่อสร้างให้เกิดผลสำเร็จของขบวนการ

3. ความคาดหวังในความสำเร็จ มีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะแรงกระตุ้นร่วมซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมือง และยุทธวิธีในการต่อสู้อีกด้วย และ Oberschall (1980 อ้างถึงใน Klandermans and Tarrow , 1988 : 4-7) ได้เชื่อมโยงความหมายของความสำเร็จว่า มีความสัมพันธ์กับจำนวนของผู้ที่เข้าร่วมในขบวนการ อีกทั้งย้ำว่าชีวิตร่วมกันของขบวนการทางสังคมนั้นในระยะยาวเป็นเรื่องของความมีเหตุผลมากกว่าความเชื่อแบบสำนักคิดพฤติกรรมร่วมแบบดั้งเดิม

ข้อวิจารณ์เกี่ยวกับจุดเด่นและจุดบกพร่องของทฤษฎีการระดมทรัพยากร

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีฐานคติและจุดเน้นในการวิเคราะห์ที่แตกต่างจากแนวคิดจิตวิทยาสังคมแบบเก่า ที่สำคัญก็คือ แนวคิดเรื่องการระดมทรัพยากรนี้เน้นความต่อเนื่องระหว่างขบวนการกับการกระทำที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้อง ความมีเหตุมีผลของผู้ที่เข้าร่วมในขบวนการ ปัญหาเกี่ยวกับยุทธวิธีที่ขบวนการต้องเผชิญ และบทบาทของขบวนการในฐานะเป็นวิธีการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม (Jenkins , 1983 : 528) แนวทางการระดมทรัพยากรนี้จึงอิงกับทฤษฎีทางการเมือง สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์ มากกว่ากับจิตวิทยาสังคมของพฤติกรรมรวมหมู่ (McCarthy and Zald , 1977 : 1213)

Zurcher and Snow (1981 : 467) กล่าวว่า แนวระดมทรัพยากรนี้มักจะมอง ขบวนการทางสังคมในลักษณะของการกระทำ ในที่ซึ่งมีองค์กรหลายองค์กร จึงมุ่งความสนใจไปที่ความเชื่อมโยงระหว่างองค์กรของขบวนการหนึ่ง กับกลุ่มหรือขบวนการอื่น ภายในสภาพแวดล้อมของการปฏิบัติการของขบวนการ นอกจากนั้น แนวการระดมทรัพยากรนี้ ไม่ได้สนใจเพียงแค่ว่าใน ระยะเริ่มต้นของขบวนการ แต่ได้ให้ความสำคัญกับตลอดช่วงชีวิตของขบวนการ

McCarthy and Zald (1977 : 1216) กล่าวว่า ทฤษฎีการระดมทรัพยากรให้ความสำคัญกับการศึกษาการรวบรวมทรัพยากร ทั้งทรัพยากรที่เป็นเงินและกำลังคน ทั้งนี้เพราะมองว่า ทรัพยากรเป็นสิ่งจำเป็นในการเข้าสู่ความขัดแย้งทางสังคม โดยทรัพยากรนั้นจะต้องถูกรวบรวมเพื่อจุดประสงค์ในการรวมตัวของกลุ่ม และการรวบรวมทรัพยากรยังต้องการกลุ่มที่มีรูปแบบในระดับต่ำสุดขององค์กร ดังนั้น จึงเป็นการมุ่งความสนใจไปที่องค์กรของขบวนการโดยตรงมากกว่าที่แนวการศึกษาขบวนการทางสังคมแบบเก่าได้เคยสนใจ นอกจากนั้น ในการพิจารณาถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของขบวนการ ได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าร่วมทั้งของปัจเจกบุคคลและองค์กรจากภายนอกกลุ่มที่ขบวนการเป็นตัวแทนอยู่

McCarthy and Zald (1977 : 1216) ยังกล่าวอีกว่า การอธิบายการเข้าร่วมในกิจกรรมของขบวนการทางสังคมของปัจเจกบุคคลและองค์กร ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องต้นทุนและกำไร (Costs and reward or benefits) โดยที่ต้นทุนและกำไรนั้นเป็นผลกระทบส่วนใหญ่จากโครงสร้างทางสังคมและกิจกรรมของผู้มีอำนาจ

Klandermans (1984 : 583) กล่าวว่า ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเน้นความมีเหตุมีผลของการเข้าร่วม การเข้าร่วมในขบวนการทางสังคมจึงไม่ใช่ผลของลักษณะ หรือสภาวะทางจิตวิทยาที่มีอยู่ก่อน แต่เป็นผลจากกระบวนการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผล ที่คนซึ่งนำหนักต้นทุนและกำไรของการเข้าร่วม

Kitchelt (1991 : 337-338) กล่าวว่า จุดแข็งของทฤษฎีการระดมทรัพยากรอยู่ที่การทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมบริบททางสังคม และขบวนการประท้วง (Protest movement) ซึ่งยังมีอยู่อย่างจำกัดในการศึกษาเชิงประจักษ์ที่อธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างทางโอกาสของการประท้วง และการระดมพลังร่วมกัน แต่ Kitchelt ก็เห็นว่า ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเป็นเพียงทฤษฎีในระดับกลางเท่านั้น เพราะมีขีดจำกัดของการอธิบายขบวนการทางสังคม คือ การที่ให้สมมุติฐานที่ว่าความเป็นไปได้ของการเกิดหรือเพิ่มขึ้นของขบวนการทางสังคมที่คาดว่าจะเพิ่มขึ้นเมื่อจำนวนทรัพยากรและโครงสร้างโอกาสทางการเมืองมีเพิ่มขึ้น ซึ่งมีความคลุมเครือ จึงทำให้ทฤษฎีนี้ไม่ได้ก้าวหน้าไปกว่า แนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สึกถูกริดรอนโดยเปรียบเทียบ (Relative deprivation Theory) แต่อย่างใด

เนื่องจากทฤษฎีการระดมทรัพยากรให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางโครงสร้างและการระดมทรัพยากรเพื่อการรวมกลุ่ม ตลอดจนตำแหน่งของปัจเจกบุคคลในเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวมาแล้ว แต่ในการกล่าวถึงการเข้าร่วมว่า เป็นผลจากการซึ่งนำหนักต้นทุนและกำไรนั้น ทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญน้อยมากต่อการซึ่งนำหนักดังกล่าวในระดับของปัจเจกบุคคล รวมทั้งไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักกับการปฏิสังสรรค์ระหว่างปัจเจกบุคคล ซึ่งได้ก่อให้เกิดการระดมพลังขึ้นมา (Klandermans , 1984 : 583-584) เช่นเดียวกับ Kitchelt (1991 : 327) ที่ได้วิจารณ์ว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการระดมทรัพยากรนั้น มักไม่เห็นด้วยกับหลักเหตุผลในระดับจุลภาคหรือระดับปัจเจกบุคคลว่ามีความเกี่ยวข้องกับการกระทำรวมหมู่ ตลอดจนการกระทำรุนแรงที่ขาดการยั้งคิดและปราศจากการคิดคำนวณถึงผลประโยชน์ว่าจะบังชี้ถึงการระดมพลังร่วม การมีส่วนร่วมในขบวนการทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยตั้งใจ และสมาชิกที่เข้าร่วมก็ไม่ได้แปลกแยก (Alienation) อีกทั้งแนวการวิเคราะห์การระดมทรัพยากรทั้งหมดมักจะเหมารวมเอาว่าโครงสร้างทางสังคมทำให้เกิดความสนใจร่วมกัน และความขัดแย้งเกิดขึ้น และเขากล่าวว่า แม้ว่าจะมีความแตกต่างของผลประโยชน์ และความไม่สมดุลงเกิดขึ้นในสังคม การระดมพลังร่วมกันและการประท้วง ก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นในทุกสังคมก็เป็นได้ เขาเห็นว่าการระดมพลังร่วมกันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีสถานการณ์ที่เฉพะเจาะจง และมีความรู้สึกไม่พึงพอใจเกิดขึ้นด้วยเท่านั้น นั่นคือ การมุ่งไปที่วิธีการเครื่องอำนวยความสะดวกในการสื่อสาร และองค์กรของขบวนการ รวมทั้งเครือข่ายผู้สนับสนุนภายนอกที่ให้ความเห็นอกเห็นใจ หรือศัตรูของขบวนการ

นอกจากนั้น ทฤษฎีนี้ยังประเมินความสำคัญของความรู้สึกไม่พึงพอใจและอุดมการณ์ในฐานะเป็นตัวกำหนดการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมต่ำเกินไป (Klandermans , 1984 : 584 อ้าง Carden , Fireman และ Gamson , Useem , Isaac และคนอื่นๆ) เช่นเดียวกับที่ Zurcher และ Snow (1981 : 467) ได้วิจารณ์งานของ McCarthy และ Zald (1973 , 1977) ว่าได้ละเลยต่อองค์ประกอบเกี่ยวกับอุดมการณ์และอารมณ์ของบุคคล โดยกล่าวว่า ยังไม่มีคำตอบที่ค่อนข้างแน่ชัดต่อประเด็นที่ว่า ทำไมบุคคลจึงอุทิศเวลาและพลังงานให้แก่ขบวนการทางสังคม นอกเสียจากข้อสรุปที่ว่า "ต้นทุนและกำไรของการเข้าร่วมสามารถให้คำอธิบายการเข้าร่วมได้" นอกจากนี้ การที่ละเลยต่อเรื่องของแรงจูงใจ ทำให้เกิดลักษณะของการซ้ำซ้อน (Tautology) ของฐานคติเกี่ยวกับความมีเหตุมีผล คือ การที่คนได้ถูกสมมุติว่าเข้าร่วมหรืออุทิศทรัพยากรส่วนตัวแก่ขบวนการ เพราะจะให้ประโยชน์แก่พวกเขา ซึ่งเป็นการนิยามในเรื่องการเข้าร่วม รางวัล หรือผลประโยชน์และความเป็นเหตุเป็นผล ด้วยความหมายเดียวกัน

Kitschelt (1991 : 328) ให้ความเห็นถึงข้อจำกัดของแนววิเคราะห์เรื่องการระดมทรัพยากรว่า มีข้อจำกัดในการศึกษาเชิงประจักษ์ด้วย กล่าวคือ ในขณะที่ทฤษฎีความรู้สึกรุกริดรอนโดยเปรียบเทียบ มุ่งความสนใจในการวิเคราะห์เชิงปริมาณและการวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงการต่อสู้ที่ขัดแย้งกันของประชาชน แนวการวิเคราะห์การระดมทรัพยากร ได้เลือกใช้วิธีการวิเคราะห์กระบวนการแบบเจาะลึก (In-depth process analysis) ในขบวนการที่เฉพาะ นอกจากนี้การศึกษาระดับขบวนการของบุคคล หรือมุ่งพัฒนาในหน่วยที่เฉพาะเจาะจง ได้ทำให้แนวการวิเคราะห์การระดมทรัพยากร ต้องประสบกับปัญหาเรื่องขอบเขตและความครอบคลุมของข้อมูลที่ค้นพบ โดยข้อบกพร่องดังกล่าวมีสาเหตุมาจากธรรมชาติของการวิจัยเชิงวัตถุ (The research object) ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมได้

ปัญหาที่สำคัญของแนวการวิเคราะห์การระดมทรัพยากร ก็คือ การให้คำนิยามแนวคิดของขบวนการทางสังคมอย่างคลุมเครือ อันส่งผลให้เป้าหมายทางทฤษฎีนี้ขาดความชัดเจน และการวิเคราะห์ก็กระทำอยู่ในขอบเขตของปรากฏการณ์ที่ถือว่า เป็นขบวนการซึ่งจะต้องระบุโดยราย

ละเอียดสำหรับบริบททางสังคม ซึ่งจะพบว่าไม่ใช่ว่าการประท้วงทุกครั้งจะถือว่าเป็นขบวนการทางสังคม เช่นเดียวกันขบวนการทางสังคมทุกขบวนการ ก็ไม่จำเป็นจะต้องสะท้อนออกมาในรูปของการประท้วง

Kitschelt (1991 : 339) ได้วิจารณ์ว่าการให้นิยามของขบวนการทางสังคมในมิติของแนวทฤษฎีการระดมทรัพยากรนั้น มีทั้งลักษณะที่กว้างและแคบจนเกินไป กล่าวคือ ที่ว่าแคบเกินไปนั้น เพราะมันปิดกั้นตัวเองจากความเป็นไปได้ของขบวนการ ที่ไม่ได้เน้นเกี่ยวกับด้านการเมือง อาทิ ขบวนการที่เกี่ยวกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในยุคหลังอุตสาหกรรม ส่วนที่กว้างเกินไปนั้นก็เพราะว่าแนวการวิเคราะห์การระดมทรัพยากร ให้นิยามความหมายของขบวนการทางสังคมว่า เป็นทั้งหมดของกิจกรรมรวมหมู่ และกิจกรรมการประท้วงทั้งหมด ซึ่งทำให้ขาดเป้าหมายที่ชัดเจน

ข. ทฤษฎีการระดมพลังและการเข้าร่วม (Mobilization and Participation Theory)

จากข้อวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวมาแล้ว จึงนำไปสู่การเรียกร้องให้มีการพัฒนาทฤษฎีการระดมทรัพยากร ดังที่ Jenkins (1983 : 549) ได้เสนอว่า อนาคตของทฤษฎีการระดมทรัพยากรควรจะดำเนินไปใน 2 ทิศทาง คือ ทิศทางแรก การขยายตัวแบบเกี่ยวกับการเมืองพื้นฐาน เพื่อที่จะให้สัมพันธ์กับระบบการปกครองและการบริหารต่างๆ ทิศทางที่สอง การปรับปรุงตัวแบบการระดมพลังพื้นฐานให้ดีขึ้น โดยวิธีการพัฒนาแนวคิดจิตวิทยาสังคมของพฤติกรรมระดมให้ทันสมัยขึ้น

ดังนั้น Klandermans (1984) จึงได้เสนอทฤษฎีการระดมพลังและการเข้าร่วมขึ้น ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะแก้ไขข้อบกพร่องของแนวทางที่ใช้ทฤษฎีจิตวิทยาสังคมแบบเก่า ในการอธิบายขบวนการทางสังคม โดยการผสมผสานการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาเข้ากับทฤษฎีการระดมทรัพยากร

ทั้งนี้เพราะจิตวิทยาสามารถเปิดเผยให้เห็นขบวนการของการเข้าร่วมในระดับปัจเจกบุคคล ทั้งในแง่ของการซึ่งน้ำหนักต้นทุนและกำไรของการเข้าร่วมของปัจเจกบุคคล และการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคล ที่ก่อให้เกิดการระดมพลัง โดยจุดมุ่งหมายอีกประการของ Klandermans ในการนำเอาจิตวิทยาสังคม เข้าไปขยายทฤษฎีการระดมทรัพยากร ก็คือ เพื่อหาข้อสรุปที่น่าพอใจยิ่งขึ้นสำหรับเรื่องของความรู้สึกไม่พึงพอใจและอุดมการณ์ ในฐานะเป็นตัวกำหนดการเข้าร่วมในขบวนการทางสังคม ซึ่งทฤษฎีจิตวิทยาสังคมแบบเก่าอธิบายเรื่องนี้อย่างคลุมเครือ ในขณะที่แนวทฤษฎีการระดมทรัพยากรก็ได้ประเมินความสำคัญของความรู้สึกไม่พึงพอใจและอุดมการณ์ต่ำมากไป

Klandermans (1984 : 584 - 585) ได้นำเอาทฤษฎีคุณค่าที่คาดหวัง (Expectancy-value Theory) ซึ่งได้พยายามเชื่อมโยงการกระทำของบุคคลเข้ากับความน่าสนใจ หรือความไม่พึงปรารถนาของผลลัพธ์ที่บุคคลรับรู้มา โดยค่าและความคาดหวังนี้จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะทวีคูณ (Multiplicative way) คือ ค่าของผลประโยชน์ของกลุ่ม (Value of collective good) เป็นผลมาจากความเชื่อหรือความคาดหวังที่ว่าผลประโยชน์ของกลุ่มนั้น เป็นเครื่องมือหรือวิธีการที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งเป็นเป้าหมายของขบวนการทางสังคม และเป็นผลมาจากการให้คุณค่าต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ คือ บุคคลจะมีความคิดเห็นและเชื่อว่า ผลประโยชน์ของกลุ่มจะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้นั้น บุคคลต้องมีความรู้สึกที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลประโยชน์ของกลุ่มเสียก่อน

Klandermans ยังได้แยกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเรื่องผลประโยชน์ร่วม (Collective benefits) กับเรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัว (Selective benefits) ที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม โดยกล่าวว่าเป้าหมายของขบวนการทางสังคมคือ สิ่งที่ Olson เรียกว่า ผลประโยชน์ของกลุ่ม (Collective good) และ Olson กล่าวว่าปัจเจกบุคคลที่มีเหตุมีผล จะไม่เข้าร่วมในการสร้างผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นเป้าหมายของขบวนการทางสังคม นอกเสียจากว่า จะมีแรงกระตุ้นส่วนบุคคล (Selective incentives) จูงใจให้ทำเช่นนั้น

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างผลประโยชน์ร่วมกับการเข้าร่วมนั้น Gamson , 1975 และ Schwartz , 1976 (อ้างใน Klandermans , 1984 : 585) ได้กล่าวไว้ว่า ประชาชนจะเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะสร้างผลประโยชน์ของกลุ่ม เมื่อเขาตระหนักว่าผลประโยชน์นั้นจะไม่สามารถสร้างขึ้นได้เลย หากทุกๆ คนได้แต่นั่งอยู่เฉยๆ และรอให้คนอื่นเป็นผู้ทำบางสิ่งบางอย่าง

ส่วน Schwartz (1976) และ Oberschall (1980)(อ้างใน Klandermans, 1984 : 585) ได้กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องของโอกาสของความสำเร็จ (Probability of success) ซึ่งจะมีส่วนสัมพันธ์กับจำนวนผู้ที่เข้าร่วม นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นว่า คำถามสำหรับบุคคลก็คือ การเข้าร่วมของตัวเขานั้นจะมีส่วนอะไรในโอกาสของความสำเร็จ แต่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องพื้นฐานที่ว่าบุคคลต้องตัดสินใจเข้าร่วมในขณะที่เขาไม่รู้ว่าคนอื่นๆ จะเข้าร่วมหรือไม่ ซึ่งในเรื่องนี้ Klandermans ให้เหตุผลว่า บุคคลจะไม่รู้ว่าคนอื่นจะทำอย่างไร แต่เขาก็คาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนอื่น และจะประเมินถึงความเป็นไปได้ในความสำเร็จ และการมีส่วนร่วมของเขาในความสำเร็จนั้นด้วย โดยที่ความคาดหวังที่จะเข้าร่วมช่วยสร้างผลประโยชน์ของกลุ่มอาจจะแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. ความคาดหวังเกี่ยวกับจำนวนผู้เข้าร่วม
2. ความคาดหวังเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของตนเองในโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ
3. ความคาดหวังว่า ความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนผู้เข้าร่วม

ความคาดหวังกับความเชื่อในการเป็นเครื่องมือกับคุณค่านั้น จะประกอบกันในลักษณะทวิคูณ ซึ่งหมายความว่าความคาดหวังหรือความเชื่อในการเป็นเครื่องมือกับคุณค่านั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น ถ้าความคาดหวังหรือความเชื่อไม่มี คุณค่าก็จะมีไม่มีด้วย เป็นต้น และสามารถแยกแรงจูงใจออกได้เป็น 3 ชนิด คือแรงจูงใจร่วม (Collective motives) แรงจูงใจทางสังคม (Social motives) และแรงจูงใจทางวัตถุ (Reward motives) ซึ่งจะประกอบกันในลักษณะเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายความว่า แรงจูงใจทั้ง 3 ชนิดนี้ สามารถที่จะทดแทนซึ่งกันและกันได้ คือ (Klandermans , 1984 : 586)

1. บุคคลจะไม่ให้คุณค่าแก่ผลประโยชน์ของกลุ่ม ถ้าเขาไม่เชื่อว่าผลประโยชน์ของกลุ่มนั้น จะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เขาให้คุณค่าหรือเขาไม่ได้ให้คุณค่าต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ขบวนการสนับสนุนอยู่

2. ถ้าบุคคลไม่ให้คุณค่าแก่ผลประโยชน์ของกลุ่ม แรงจูงใจร่วมก็จะไม่มี

3. แรงจูงใจร่วมจะไม่มีเช่นกัน ถ้าบุคคลไม่มีความคาดหวังว่าการเข้าร่วมจะช่วยสร้างผลประโยชน์ของกลุ่ม นั่นคือ บุคคลจะไม่ได้รับการจูงใจโดยผลประโยชน์ของกลุ่ม ถ้าเขาไม่รู้สึกรว่า การเข้าร่วมของเขาจะมีส่วนในโอกาสของความสำเร็จ หรือไม่เชื่อว่าจะมีคนอื่นเข้าร่วมเพียงพอ หรือไม่รู้สึกว่าจะมีโอกาสของความสำเร็จ แม้ว่าจะมีคนจำนวนมากเข้าร่วม

4. ถ้าแรงจูงใจร่วมอ่อนแอ แรงจูงใจทางสังคมและ/หรือแรงจูงใจทางวัตถุจะต้องเข้มแข็ง จนกระทั่งบุคคลเต็มใจที่จะเข้าร่วม

5. ถ้าแรงจูงใจร่วมเข้มแข็ง แรงจูงใจทางสังคมและ/หรือแรงจูงใจทางวัตถุจะสามารถอ่อนแอได้ โดยบุคคลยังเต็มใจเข้าร่วม

เกี่ยวกับความเต็มใจที่จะเข้าร่วมในทฤษฎีการระดมพลังและการเข้าร่วม ได้อธิบายถึงองค์ประกอบ 2 ประการ ที่องค์กรขบวนการทางสังคมจะพยายามจูงใจคนให้สนับสนุนองค์กร โดยใช้เครื่องมือทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ คือ (Klandermans , 1984 : 586-587)

1. การระดมความเห็นพ้อง (Consensus mobilization) คือ กระบวนการที่ขบวนการทางสังคม พยายามที่จะให้ประชาชนสนับสนุนในความคิดของขบวนการ กระบวนการนี้ประกอบด้วยผลประโยชน์ของกลุ่ม บุทธวิธีของขบวนการ การเผชิญหน้ากับฝ่ายตรงข้ามและผลที่จะได้รับ ซึ่งความสำเร็จของกระบวนการระดมพลัง เพื่อให้เกิดการเห็นพ้องในความคิดของขบวนการนี้ สามารถวัดได้จากความรู้และการให้คุณค่าในผลประโยชน์ของกลุ่มเหล่านี้ ทั้งนี้ คนจะให้คุณค่าแก่ผลประโยชน์ของกลุ่มหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับกระบวนการระดมพลังประสบความสำเร็จในการทำให้คนเหล่านั้นเชื่อว่า ผลประโยชน์นั้นจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เขาให้คุณค่าหรือไม่

2. การกระทำการระดมพลัง (Action mobilization) คือ กระบวนการที่องค์กรของขบวนการทางสังคม เรียกร้องให้ประชาชนเข้าร่วมสนับสนุนความคิดของขบวนการ การระดมความเห็นพ้องไม่จำเป็นต้องไปด้วยกันกับการกระทำการระดมพลัง แต่การกระทำการระดมพลัง ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้หากปราศจากการระดมความเห็นพ้อง การระดมพลังเพื่อให้เกิดการกระทำนี้ รวมถึงการจูงใจให้คนเข้าร่วม ซึ่งอาจใช้หลายวิธีทั้งการดึงดูดด้วยแรงจูงใจร่วมแรงจูงใจทางสังคมและแรงจูงใจทางวัตถุ โดยที่องค์กรของขบวนการพยายามที่จะทำให้เกิดต้นทุนของการเข้าร่วมน้อยที่สุด ในขณะที่พยายามทำให้ผลกำไรจากการเข้าร่วมสูงสุดเท่าที่ทำได้ นอกจากนี้ ขบวนการยังมีวิธีการทางอ้อม ในการควบคุมต้นทุนและกำไรของการเข้าร่วม โดยการเลือกชนิดของการกระทำและสถานที่ที่จะกระทำ (Type of action and scene) ซึ่งขบวนการสามารถกำหนดต้นทุนและกำไรของการเข้าร่วมได้

7. การศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ดังนี้

ก. การศึกษาเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของนักธุรกิจ

- วิสุทธิ์ ธรรมวิริยะวงศ์ ศึกษาเรื่อง "ชนชั้นนำทางธุรกิจกับการเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรง" (2524) พบว่า

1. พรรคการเมือง จากการศึกษาคำแหน่งทางการเมืองในระดับพรรคการเมืองของนักธุรกิจชั้นนำของไทย ตามบัญชีรายชื่อคณะกรรมการอำนวยการพรรคการเมือง ซึ่งจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2517 ปรากฏว่า พรรคการเมืองสำคัญ ที่มีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลเสมอมา ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น มีนักธุรกิจชั้นนำเข้าร่วมในตำแหน่งต่างๆ ในคณะกรรมการอำนวยการพรรคที่

สำคัญ ได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคสังคมนิยม พรรคธรรมสังคม พรรคเกษตรสังคม และพรรคประชาธิปไตย โดยเฉพาะเข้ามาดำรงตำแหน่งในฐานะหัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค หรือเลขาธิการพรรค

2. รัฐสภา

2.1 สภาผู้แทนราษฎร กลุ่มอาชีพธุรกิจในสภาผู้แทนราษฎร มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นตลอดมา นับแต่การเลือกตั้งครั้งที่ 10 (25 ธันวาคม 2500) โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มข้าราชการ ซึ่งมีแนวโน้มลดต่ำลง

2.2 วุฒิสภาหรือสภาที่มาจากการแต่งตั้ง จำนวนนักธุรกิจชั้นนำในวุฒิสภา หรือสภาที่มาจากการแต่งตั้งมีน้อยมาก ไม่เด่นชัด ยกเว้นแต่เฉพาะสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดที่ 2 (แต่งตั้งเมื่อ 23 ธันวาคม 2516)

3. คณะรัฐมนตรี

จำนวนนักธุรกิจชั้นนำในคณะรัฐมนตรี มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน นับแต่ภายหลังปี พ.ศ. 2516 จำนวนนักธุรกิจชั้นนำที่ดำรงตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี ส่วนใหญ่จะมาจากการเลือกตั้งและสังกัดพรรคทั้งสิ้น สามารถเข้าไปดำรงตำแหน่งทางการเมืองสูงสุดถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งในกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับงานด้านธุรกิจ อันได้แก่ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพาณิชย์ ตามลำดับ

ผลการศึกษาครั้งนี้ สนับสนุนสมมุติฐานที่ว่า ในระบบการเมืองแบบเปิดที่มีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูง ชนชั้นนำทางธุรกิจมีแนวโน้มเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงมากขึ้น

- ตระกูล มีชัย ศึกษาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจเอกชนและข้าราชการกับการเมืองไทย" (2525) พบว่า

1. การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มนักธุรกิจเอกชนมี 2 ลักษณะ คือ การลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทางตรง และการสนับสนุนพรรคการเมืองในด้านเงินทุน การเข้ามามีบทบาททางการเมืองมีทั้งปัจเจกบุคคลและเข้ามาเป็นกลุ่มธุรกิจ แต่การเข้ามาเป็นกลุ่มธุรกิจนั้น ไม่เกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองต่างๆ เนื่องจากกฎหมายสมาคมการค้าห้ามไม่ให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเมือง

2. การจะสนับสนุนพรรคการเมืองใดของกลุ่มนักธุรกิจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์หรือนโยบาย แต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่า ปรากฏการณ์ของพรรคการเมืองไทย หลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 คือ ความขัดแย้งระหว่างนักธุรกิจผู้ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนกับนักการเมือง และความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างพรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาล

3. ปัจจุบันข้าราชการให้การยอมรับบทบาทของนักธุรกิจ ในการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐบาลและภาคเอกชน ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สำหรับกรณีกลุ่มธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาททางการเมือง แล้วแสวงหาผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนนั้น ก่อให้เกิดความไม่พอใจกับกลุ่มข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน ที่ต้องการให้ผู้บริหารประเทศมีความซื่อสัตย์สุจริตในการบริหารประเทศ

4. ความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้บทบาทของข้าราชการผู้ชำนาญการ ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ด้วยการร่วมมือกับกลุ่มทหาร ในการพยายามเข้ามา มีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ด้วยการผลักดันคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 ให้เป็นแนวทางในการกำหนดแนวนโยบายของประเทศ

5. คำสั่งที่ 66/2523 ที่มีนโยบายจัดการกดขี่ขูดรีดและความไม่เป็นธรรมต่างๆ ในสังคม จะเป็นชนวนไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทหาร-ผู้ชำนาญการกับพรรคการเมืองต่างๆ ที่มีกลุ่มนักธุรกิจสนับสนุนด้านการเงิน

6. การเข้ามามีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ โดยการร่วมมือของกลุ่มทหารและผู้ชำนาญการด้านแนวนโยบาย 66/2523 จะทำให้การเมืองไทยมีลักษณะของอำนาจนิยมของข้าราชการมากขึ้น

- สุณี วิจารณ์ชีวิน ศึกษาเรื่อง "สถาบันธุรกิจไทยกับบทบาททางการเมือง : ศึกษากรณีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองของผู้ว่าสถาบันธุรกิจ" (2525) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาททางการเมืองของสถาบันธุรกิจไทยในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ หอการค้าไทย สมาคมอุตสาหกรรมไทย และสมาคมธนาคารไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นและความเข้าใจ บทบาททางการเมืองของตนเองของผู้ว่าสถาบันธุรกิจทั้งสามสถาบันดังกล่าว ในฐานะที่เป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลอย่างเข้มแข็งในระบบการเมืองไทยปัจจุบันพบว่า

1. ผู้นำสถาบันธุรกิจทั้งสามสถาบัน มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองในระดับมีความเข้าใจมาก
  2. ผู้นำสถาบันธุรกิจที่มีอายุแตกต่างกัน มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองไม่แตกต่างกัน
  3. ผู้นำสถาบันธุรกิจที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองไม่แตกต่างกัน
  4. ผู้นำสถาบันธุรกิจแต่ละสถาบัน มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองไม่แตกต่างกัน
  5. ผู้นำสถาบันธุรกิจที่มีภูมิหลังทางอาชีพของบิดามารดาต่างกัน มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองไม่แตกต่างกัน
  6. ผู้นำสถาบันธุรกิจที่เคยดำรงตำแหน่งในทางการเมือง มีความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองไม่แตกต่างกับ ผู้นำสถาบันธุรกิจที่ไม่เคยดำรงตำแหน่งทางการเมือง
- จากผลการวิจัยครั้งนี้กล่าวได้ว่า ความแตกต่างทางภูมิหลังของผู้นำสถาบันธุรกิจ ซึ่งได้แก่ อายุ การศึกษา สถาบันที่สังกัด อาชีพบิดามารดาตลอดจนประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง ไม่ได้มีอิทธิพลต่อความเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองแต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า เพราะผู้นำสถาบันธุรกิจเหล่านี้มองและเข้าใจการเมืองในแง่ของอำนาจและการใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของกลุ่มร่วมกัน ลักษณะเช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวโน้มทางการเมืองของไทยในอนาคตว่า สถาบันธุรกิจเหล่านี้จะก้าวเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองอย่างเปิดเผยมากขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย

- ประกาศศักดิ์ ธานีพงศ์ ศึกษาเรื่อง "นักธุรกิจกับการเมือง : การศึกษาด้านทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง" (2527) พบว่า ในปัจจุบันนี้บทบาทการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของนักธุรกิจได้เพิ่มมากขึ้น โดยจะดูได้จากอัตราการร้อยละของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในปัจจุบันมีสูงมาก มีผู้เข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองไม่น้อย และส่วนมากต้องการเข้ามามีส่วนในการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองไว้ นอกจากนี้ อิทธิพลของกลุ่มธุรกิจได้เพิ่มมากขึ้นทุกที

นักธุรกิจจากต่างประเทศกัน จะมีทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แตกต่างกันไป นักธุรกิจที่ระดับการศึกษา ระดับรายได้แตกต่างกัน มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ปัจจัยอายุ และระยะเวลาในการทำงานของนักธุรกิจที่แตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองแต่ประการใด และนักธุรกิจที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง จะมีทัศนคติเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับสูงกว่านักธุรกิจที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

- นคร เสรีรักษ์ ศึกษาเรื่อง "นักธุรกิจในการเมืองไทย : กรณีศึกษามูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง" (2529) พบว่า นักธุรกิจที่เป็น สส. มีคะแนนเฉลี่ยมัชฌิมเลขคณิตของมูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองต่ำกว่า นักธุรกิจที่ไม่ได้เป็น สส. แต่ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจทั้งสองกลุ่ม มีทัศนคติอยู่ในระดับเดียวกัน คือ ไม่ยอมรับว่ามีมูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากความต้องการที่จะมีส่วนในการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อที่จะให้ได้มาและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจขนาดกลาง ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยอำนาจในการเมือง เพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตนเองจึงยังไม่ได้ชัดเจน และยังไม่จำเป็นที่ส่วนกลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจที่เป็น สส. นั้น ผู้วิจัยอธิบายว่า กลุ่มตัวอย่างต้องแสดงบทบาทในฐานะที่เป็นผู้แทนราษฎร จึงมีอคติที่จะตอบคำถามในลักษณะที่รักษาเกียรติภูมิของตนเอง มากกว่าที่จะตอบตามความคิดเห็นที่แท้จริง และสำหรับทัศนคติเกี่ยวกับความเข้าใจในบทบาททางการเมืองนั้น ปรากฏว่า นักธุรกิจที่เป็น สส. มีคะแนนเฉลี่ยมัชฌิมเลขคณิตสูงกว่านักธุรกิจที่ไม่ได้เป็น สส. แต่สำหรับความพึงพอใจในการประกอบอาชีพธุรกิจ ปรากฏว่านักธุรกิจทั้งสองกลุ่ม มีทัศนคติที่ไม่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรปรากฏว่า ตัวแปรอายุมีส่วนทำให้ทัศนคติของนักธุรกิจมีความเปลี่ยนแปลง แต่จากการศึกษาปรากฏว่าตัวแปรการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรทัศนคติของนักธุรกิจแต่อย่างใด ผู้วิจัยอธิบายว่าการที่อายุมีความสัมพันธ์กับทัศนคตินั้น เนื่องจากอายุมีความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้และกล่อมเกลாதงาสังคม เมื่อมีวัยสูงขึ้น บุคคลก็จะมีกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์มากขึ้น ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนทัศนคติจึงย่อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทัศนคติทางการเมืองก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัยเช่นเดียวกัน สำหรับ

กรณีการศึกษา ซึ่งไม่พบว่ามีความสัมพันธ์กับทัศนคตินั้น ผู้วิจัยเห็นว่าส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่ได้สะท้อนให้เห็นภาพของระบบการศึกษาในประเทศไทย ซึ่งไม่ค่อยจะมีบทบาทในเรื่องการอบรมกล่อมเกลานในเรื่องของทัศนคติเท่าใดนัก

- พิริยบุท ศิริจันทร์ ศึกษาเรื่อง "บทบาททางการเมืองของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากนักธุรกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งเมื่อ 24 กรกฎาคม 2531" (2534) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ เพื่อให้ทราบถึงผู้แทนราษฎรที่มาจากอาชีพนักธุรกิจ มีการรวมตัวเป็นกลุ่มผลประโยชน์ โดยธุรกิจต่างๆ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งการพิจารณาในแง่ของผู้ประกอบธุรกิจแล้ว การได้เข้ามามีบทบาทและอำนาจทางการเมืองเป็นเงื่อนไขที่จะเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการอิงอำนาจทางการเมืองเป็นยุทธศาสตร์หลักของการดำเนินธุรกิจให้ประสบผลสำเร็จ เพราะฉะนั้นธุรกิจจึงได้เข้ามามีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการเมืองมากขึ้น

การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่า การผลักดันกฎหมายบางฉบับของผู้แทนราษฎรที่มาจากอาชีพนักธุรกิจ เป็นการตอบสนองเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มนักธุรกิจด้วยกันเอง โดยได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและพระราชบัญญัติประกันสังคม ซึ่งกฎหมายทั้ง 2 ฉบับนี้ มีเบื้องหลังของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ข. การศึกษาเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมในประเทศไทย

- เขาวนิจ กิตติธรรกุล ศึกษาเรื่อง "ความแปลกแยกกับการเข้าร่วมการคัดค้านปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชน : ศึกษากรณีโรงงานแทนทาลัมที่จังหวัดภูเก็ต" (2529) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์จากแบบสอบถาม รวมทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนประกอบ มีผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 198 คน เป็นผู้ที่อาศัยในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต ทั้งในและนอกเขตเทศบาล พบว่า ทัศนคติที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเชื่อข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางลบของโรงงานแทนทาลัม และการมีส่วนร่วมทางสังคม มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และจากการนำเอาตัวแปร 3 ตัวข้างต้นรวมทั้งความรู้สึกได้รับบรรทัดฐาน มาทำการวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบขั้นตอน ผลการศึกษาปรากฏ

ว่ามีเพียงทัศนคติที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และความเชื่อข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางลบของโรงงานแทนทาลัมเท่านั้น ที่มีอำนาจอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ทัศนคติที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถจะอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามได้ร้อยละ 11 ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับผลกระทบทางลบของโรงงานแทนทาลัม สามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามได้ร้อยละ 7 และทั้งสองตัวแปรรวมกันสามารถอธิบายความแปรปรวนของการเข้าร่วมการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมได้ร้อยละ 18

จากการวิเคราะห์พบว่า มิติของความแปลกแยกอันได้แก่ ความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกไร้ความหมาย ความรู้สึกไร้บรรทัดฐาน และความรู้สึกโดดเดี่ยวทางสังคม ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมเลย ส่วนทัศนคติในแง่ลบต่อความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในความควบคุมดูแลสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ก็เป็นการรับรู้ที่ประชาชนได้สั่งสมจากประสบการณ์ตรงที่ตนเองประสบและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในสังคม ซึ่งมีผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจ และไม่เชื่อถือในกลไกการอนุรักษ์ธรรมชาติของรัฐมากขึ้นอีก

- วิชนี บุณนาค ศึกษาเรื่อง "การระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้านการสร้างกระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพ : การศึกษาแนวคิดจิตวิทยาสังคม" (2530) โดยทำการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมการคัดค้านจำนวน 100 คน และกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมการคัดค้านจำนวน 10 คน พบว่า ร้อยละ 60 ของผู้เข้าร่วมการคัดค้าน ได้เข้าร่วมการคัดค้านในระดับต่ำ มีเพียงร้อยละ 12 เท่านั้น ที่เข้าร่วมการคัดค้านในระดับสูง นอกจากนั้นพบว่าแบบแผนของการเข้าร่วมการคัดค้าน เป็นไปตามแบบแผนของกัตต์แมน

ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมการคัดค้านนั้นพบว่า มีลักษณะทางจิตวิทยาสังคมอันได้แก่ ระดับความเป็นอนุรักษ์นิยม ทัศนคติต่อการสร้างกระเช้าลอยฟ้า และระดับความคาดหวังเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าร่วมการคัดค้าน แตกต่างจากผู้เข้าร่วมการคัดค้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งพบว่า มีเพียงทัศนคติทางลบต่อการสร้างกระเช้า ซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อว่าการสร้างกระเช้าจะทำลายสภาพแวดล้อมเท่านั้น ที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมการคัดค้าน แต่ความสามารถในการอธิบายความผันแปรของการเข้าร่วมการคัดค้าน มีเพียงร้อยละ 12 เท่านั้น นอกจากนั้นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเรื่องของอิทธิพลการชักจูง ยังแสดงให้เห็นว่าการชักชวนให้เข้าร่วมการคัดค้านเท่านั้น ที่ประสบผลในการกระตุ้นให้ประชาชนเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล

- วรรณิ พงศ์ติถาวร ศึกษา "ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการเลือกยุทธวิธีในขบวนการทางสังคม : ศึกษากรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน" (2530) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม โดยมีประชากรที่ทำการศึกษาคือ บุคคลที่อยู่ในระดับผู้นำของกลุ่ม/องค์กรที่เข้าร่วมในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจำนวน 65 คน และศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 78 คนที่เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดกาญจนบุรี และกลุ่มตัวอย่างจำนวน 74 คน เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์ถดถอยแบบง่าย พบว่า ปัจจัยทั้ง 3 ประการ ได้แก่ คุณลักษณะของผู้นำแบบโซฟิสติกเซ็น สมาชิกอยู่ในภาวะเบียบ และองค์กรที่มีการใช้และแสดงออกซึ่งอำนาจ ไม่มีอิทธิพลต่อคนในระดับผู้นำของกลุ่ม/องค์กร ที่จะมี ความนิยมเอียงมุ่งต่อผล และมุ่งสนองอารมณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ปัจจัยทั้งสามไม่ได้มีส่วนในการกำหนดบุคคลในระดับผู้นำของกลุ่ม/องค์กรในอันที่จะมีหลักวินิจฉัยในการเลือกวิธีการที่จะมีส่วนช่วยให้ขบวนการทางสังคม สามารถจะบรรลุเป้าหมายได้มากที่สุด และปัจจัยทั้งสามก็ไม่ได้มีส่วนในการกำหนดให้บุคคลในระดับผู้นำของกลุ่ม/องค์กร มีหลักวินิจฉัยในการเลือกวิธีการที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจที่จะได้รับจากการใช้และแสดงอำนาจ

อย่างไรก็ตาม ผลของการวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทั้งสามประการนี้กับคนในระดับผู้นำที่มีความนิยมเอียงมุ่งต่อผลและมุ่งสนองอารมณ์ ก็มีแนวโน้มเป็นไปตามทฤษฎี แม้ว่า จะไม่พบระดับนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ คุณลักษณะของผู้นำแบบโซฟิสติกเซ็น สมาชิกอยู่ในภาวะเบียบ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับคนในระดับผู้นำที่มีความนิยมเอียงมุ่งต่อผล แต่องค์กรที่มีการใช้และแสดงออกซึ่งอำนาจ จะมีความสัมพันธ์ทางลบกับคนในระดับผู้นำที่มีความนิยมเอียงมุ่งต่อผล ในทางตรงกันข้าม คุณลักษณะของผู้นำแบบโซฟิสติกเซ็น สมาชิกอยู่ในภาวะเบียบ มีความสัมพันธ์ทางลบกับคนในระดับผู้นำที่มีความนิยมเอียงมุ่งสนองอารมณ์ แต่องค์กรที่มีการใช้และแสดงออกซึ่งอำนาจ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับคนในระดับผู้นำที่มีความนิยมเอียงมุ่งสนองอารมณ์

จากการศึกษาพบว่า ยุทธวิธีแบบชักจูงเป็นยุทธวิธีที่คนในระดับผู้นำของกลุ่ม/องค์กรที่เข้าร่วมในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ให้ความสำคัญมากที่สุดในทั้ง 3 อันดับการเลือก และวิธีการที่จัดอยู่ในประเภทยุทธวิธีแบบชักจูง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญมาก คือ วิธีการส่งตัวแทน ผู้แทนขององค์กรเข้าร่วมการประชุม สัมมนา หรือวิธีอื่นๆ เพื่อให้ข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับปัญหาในการสร้างเขื่อนน้ำโจน นอกจากนี้แล้วก็มีวิธีการที่ผู้นำ คนในระดับผู้นำและผู้ปฏิบัติงาน

ทำการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนออกเผยแพร่ โดยผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ รายการวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์สารคดี ภาพสไลด์ นอกจากนี้แล้วยังมีวิธีการยื่นหนังสือเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนต่อนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

- เกียรติชัย สารเสวต ศึกษาเรื่อง "แบบแผนและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข : ศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535" (2536) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาถึงแบบแผนและปัจจัยด้านต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยด้านทัศนคติที่มีต่อรัฐบาล , ทัศนคติที่มีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล , ความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาล , ความคาดหวังต่อปฏิกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพ , ความคาดหวังเกี่ยวกับประโยชน์และการสูญเสียจากการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล ตลอดจนอิทธิพลการชักจูงของสื่อสารมวลชน มีความสัมพันธ์กับระดับของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และจากการวิเคราะห์ค่าความแตกต่างระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคม พบว่ามีความแตกต่างกันในปัจจัยด้านต่างๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

แบบแผนของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของกลุ่มตัวอย่าง มีความแตกต่างกันในหลายกิจกรรม และการเข้าร่วมกิจกรรมของขบวนการทางสังคมมีทั้งในระดับบุคคล , กลุ่มและระดับภูมิภาค นอกจากนี้ขบวนการทางสังคมกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เกิดขึ้นเนื่องจากมีเหตุปัจจัยที่สะสมต่อเนื่องเป็นกระบวนการ ทั้งด้านความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อรัฐบาล , โครงสร้างโอกาสทางการเมือง , อุดมการณ์และการตระหนักในผลประโยชน์ของกลุ่ม และการระดมทรัพยากรของขบวนการทางสังคม อีกทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นมีลักษณะนอกระบบสถาบันการเมืองปกติ ซึ่งมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการที่จะปรับปรุงการจัดระเบียบทางการเมือง สู่ความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น

ค. การศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535

- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2535) ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เกี่ยวกับผลกระทบทางสังคมจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งเป็นการสำรวจความคิดเห็นจากประชาชนที่สมัครใจที่จะตอบ (Voluntary sample) ผลของการศึกษาได้แบ่งระดับของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ออกเป็น 3 ระดับ คือ กลุ่มผู้ที่เข้าร่วมในเหตุการณ์ และได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงตัวนายกรัฐมนตรีและ/หรือให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ (ผู้ที่ได้เรียกร้องและได้เข้าร่วม) กลุ่มผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมในเหตุการณ์ แต่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (ผู้เรียกร้องแต่ไม่ได้เข้าร่วม) กลุ่มผู้ที่ไม่ได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามจากกรุงเทพฯ มีร้อยละ 34.1 เป็นกลุ่มผู้ที่ได้เข้าร่วมเหตุการณ์และได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงตัวนายกรัฐมนตรีและ/หรือให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ร้อยละ 52.6 เป็นกลุ่มผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมในเหตุการณ์ แต่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 13.3 เป็นกลุ่มผู้ที่ไม่ได้เรียกร้อง และพบว่าอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถามประมาณ 2 ใน 5 เป็นพนักงานในภาคเอกชน (เช่น ผู้ทำงานเป็นเสมียนในสำนักงาน ผู้ทำงานด้านอุตสาหกรรม และด้านพาณิชย์กรรมและบริการ ฯลฯ) ประมาณ 1 ใน 5 เป็นผู้ทำงานสาขาวิชาชีพ (เช่น วิศวกร แพทย์ พยาบาล สถาปนิก อาจารย์ ทนายความ และสื่อมวลชน ฯลฯ) ประมาณ 1 ใน 5 เป็นข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ และอีก 1 ใน 5 ประกอบด้วยผู้ประกอบการธุรกิจส่วนตัว เจ้าของกิจการ ผู้บริหารหน่วยงานเอกชน นักศึกษา แม่บ้าน ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณ 1 ใน 10 ให้ข้อมูลว่ามีคนที่รู้จักได้เสียชีวิต โดยผู้ที่เสียชีวิตส่วนใหญ่เป็นเพื่อนของผู้ตอบแบบสอบถาม และประมาณ 1 ใน 4 มีคนที่รู้จักได้รับบาดเจ็บ และถูกจับกุมในเหตุการณ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพื่อน แสดงให้เห็นว่าการเข้าร่วมการชุมนุมประท้วงครั้งนี้ "กลุ่มเพื่อน" มีนัยทางสังคมมากกว่าการที่ผู้เข้าร่วมชุมนุมประท้วงอย่างโดดเดี่ยว ส่วนพฤติกรรมการรับข่าวสารพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณ 1 ใน 3 ให้ความเห็นว่า แหล่งข่าวสารที่ได้รับความเชื่อถือมากที่สุดในระหว่างที่มีเหตุการณ์นั้น ได้แก่ หนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกร้องและได้เข้าร่วม ให้ความเชื่อถือแก่หนังสือพิมพ์และการแสวงหาข่าวสารข้อเท็จจริงด้วยตนเองในที่ชุมนุมประท้วง แทนที่จะคอยรับข่าวสารทางเดียวจากโทรทัศน์และวิทยุ

ซึ่งถูกใช้ เป็นเครื่องมือของฝ่ายรัฐบาล ส่วนกลุ่มที่เรียกร้องแต่ไม่ได้เข้าร่วมนั้น ให้ความเชื่อแก่หนังสือพิมพ์ และการได้รับข่าวสารจากการบอกเล่า (ทั้งจากการเล่าสู่กันฟังจากผู้ที่ได้ไปหาข้อมูลด้วยตนเองในที่ชุมนุม หรือเล่าสู่กันฟังอีกทอดหนึ่ง) ส่วนกลุ่มผู้ไม่ได้เข้าร่วมนั้น ไม่ได้ระบุว่า มีแหล่งข่าวสารใดที่ให้ความเชื่อถือได้มากที่สุด

ผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรงต่อกรณีการสูญเสียชีวิตประชาชน มีค่อนข้างมากต่อกลุ่มที่สนับสนุนพรรคฝ่ายค้าน และกลุ่มที่เรียกร้อง นอกจากนี้ยังมีผลกระทบทางจิตใจอยู่บ้างกับกลุ่มที่ต้องการเห็นความสมานฉันท์ ในขณะที่กลุ่มผู้สนับสนุนรัฐบาลไม่แสดงออก ในเรื่องความศรัทธาต่อศาสนา ผู้ตอบเห็นว่าไม่ได้มีความเลื่อมใสศรัทธา เพราะความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นการกระทำของคนกลุ่มน้อย ไม่ได้เกี่ยวกับการนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาอื่นๆ แต่อย่างใด

- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันสุขภาพจิต และคณะกรรมการระบาคติวิทยาแห่งชาติ (2535) ได้ทำการสำรวจวิจัยเรื่องสภาวะทางจิตใจของประชาชนในกรุงเทพมหานคร จากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 พบว่าประชากรตัวอย่างเป็นผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการชุมนุมประท้วงร้อยละ 27.1 และเกือบทั้งหมดไม่ได้เข้าร่วมการชุมนุม ขณะที่ผู้ที่เห็นด้วยกับการชุมนุมประท้วงแต่ไม่ได้เข้าร่วมการชุมนุม มีร้อยละ 52.6 ส่วนผู้ที่เห็นด้วยกับการชุมนุมประท้วงและได้เข้าร่วมการชุมนุมมีร้อยละ 20.2 ของประชากรตัวอย่าง และพบว่าผู้เข้าร่วมในการประท้วงไม่มีความแตกต่างที่ชัดเจน ในเรื่องระดับการศึกษาและสถานภาพทางเศรษฐกิจ (ได้แก่ สถานภาพการทำงาน ลักษณะอาชีพ รายได้และรายจ่าย) แต่ผู้ที่สนับสนุนการชุมนุมประท้วงนั้น มีสัดส่วนสูงในกลุ่มผู้ที่เป็นชายโสด กลุ่มผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปี และกลุ่มผู้ที่มีการศึกษาดังแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไป โดยมีความแตกต่างในเรื่องสถานภาพทางเศรษฐกิจ ดังนั้นผลการวิเคราะห์ที่ตั้งกล่าวจึงปฏิเสธข้อกล่าวอ้างของนักวิชาการ และสื่อมวลชนบางกลุ่มที่ว่า ผู้ที่สนับสนุนและผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมประท้วงครั้งนี้เป็นชนชั้นกลาง แต่กลับแสดงภาพที่ชัดเจนว่าการเรียกร้องประชาธิปไตยครั้งนี้เป็นการเคลื่อนไหวของมหาชนโดยรวม

เกี่ยวกับสื่อที่ใช้พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 80 ร้อยละ 70 และร้อยละ 68 ได้รับรู้เหตุการณ์เกี่ยวกับความเสียหายที่เกิดจากการชุมนุมประท้วงจากหนังสือพิมพ์

โทรทัศน์และคำบอกเล่าตามลำดับ แต่กลุ่มผู้ที่ได้เข้าร่วมในการชุมนุมได้รับรู้เหตุการณ์ด้วยตาของตนเอง และจากโทรทัศน์รวมทั้งโทรทัศน์ไร้สายในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง แต่ได้รับรู้เหตุการณ์จากโทรทัศน์และวิทยุในสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม นอกจากนี้กลุ่มผู้ที่เห็นด้วยกับการชุมนุมประท้วงได้รับรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากทางวิดีโอ โทรสารและโทรทัศน์มีสาย ในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม

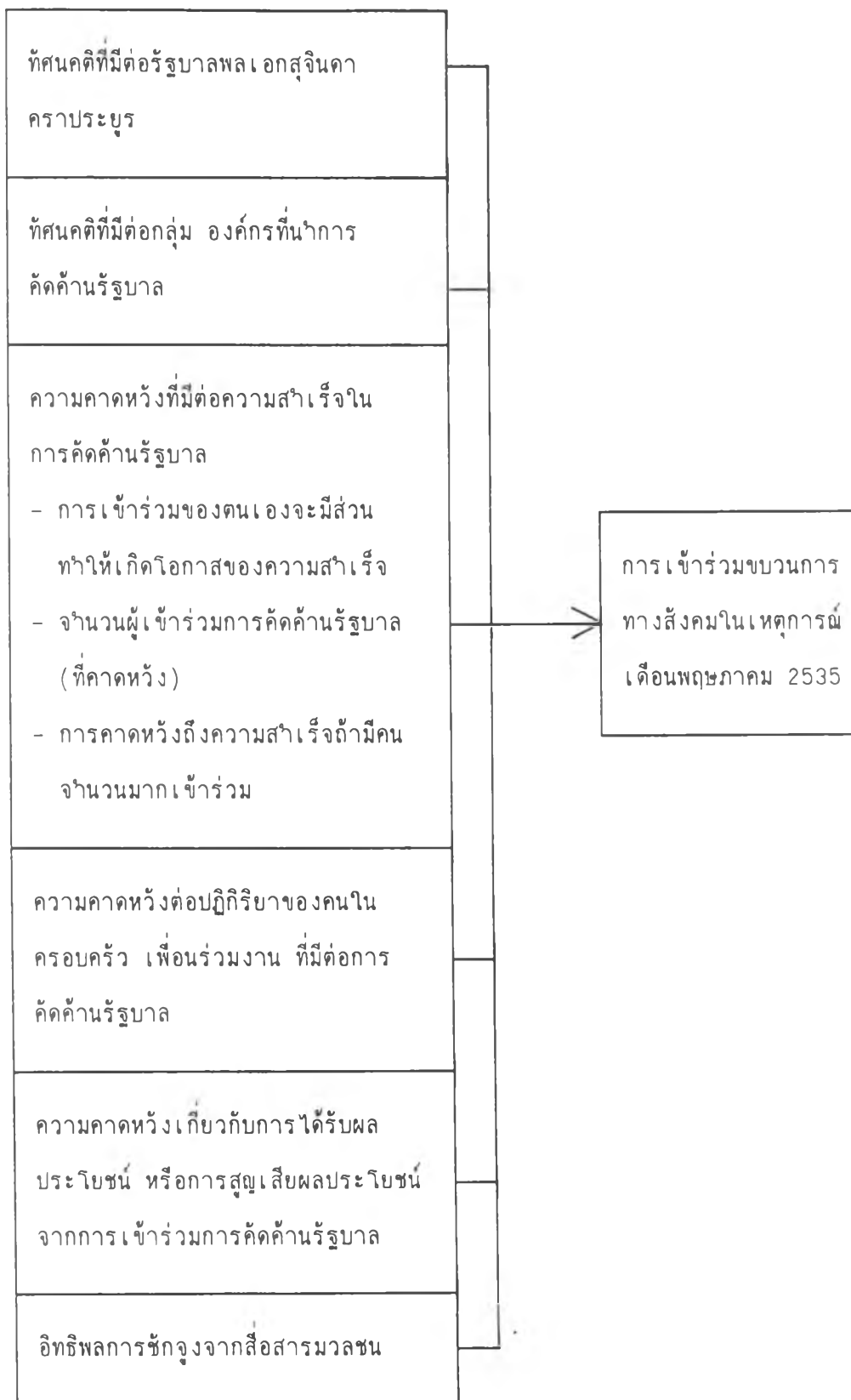
ความสูญเสียที่เกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 3.9 ได้รับความเสียหายทางร่างกายหรือทรัพย์สินจากเหตุการณ์ครั้งนี้ โดยผู้ที่เห็นด้วยกับการประท้วงจำนวนหนึ่ง ได้รับความบาดเจ็บ แต่สำหรับกรณีที่มีคนถูกจับกุมและรับความเสียหายทางทรัพย์สินนั้น ปรากฏว่าทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการประท้วง (แต่เข้าไปสังเกตการณ์หรือมีที่พักอาศัยอยู่ใกล้ที่ชุมนุมประท้วง) ต่างก็ประสบเคราะห์กรรมในสัดส่วนใกล้เคียงกัน ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 30.3 มีคนรู้จักซึ่งได้เสียชีวิต/บาดเจ็บ/ถูกจับกุม/สูญหายจากเหตุการณ์ครั้งนี้ ผู้ที่ได้รับความสูญเสีย (หมายถึง ผู้ที่ได้รับความเสียหายทางร่างกายหรือทรัพย์สินและผู้ที่มีคนรู้จักซึ่งได้เสียชีวิต/บาดเจ็บ/ถูกจับกุมสูญหายจากเหตุการณ์ครั้งนี้) เหล่านี้ มีอาการไม่สบายทางจิตใจและอารมณ์ในสัดส่วนค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ไม่ได้รับความเสียหาย ผู้ตอบแบบสอบถามระบุว่า เหตุการณ์นี้มีผลโดยตรงและทันทีในระดับที่รุนแรงมาก ต่อภาวะทางจิตใจและอารมณ์ในช่วงที่เกิดเหตุการณ์รุนแรง ในด้านที่ทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าสลดใจ ความรู้สึกสับสนในความถูกต้องของข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ความรู้สึกโมโหหรือโกรธแค้นผู้ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงและความรู้สึกห่วงใยญาติผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ แต่เหตุการณ์นี้ไม่มีผลถึงกับทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์หมดอาลัย ผลโดยตรงและทันทีต่อภาวะทางจิตใจและอารมณ์นี้เกิดขึ้นมากในกลุ่มผู้ที่เป็นเพศหญิง และผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี

นอกจากนี้เหตุการณ์ดังกล่าวยังมีผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดในด้านที่ทำให้เกิดความคิดอยากตอบโต้ผู้ที่ทำให้เกิดความรุนแรง และมีผลทำให้ตนคิดที่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองอีกต่อไปค่อนข้างมาก รวมทั้งทำให้รู้สึกสนใจเรื่องการเมืองของประเทศเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีทัศนะว่าการเมืองของประเทศไทยขณะนี้ยังไม่มีความเป็นประชาธิปไตย และมีความคิดที่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองอีกต่อไป รวมทั้งมีทัศนะว่า ประชาชนสามารถที่จะชุมนุมเรียกร้องนอกสภาได้

จากการทบทวนการศึกษาและงานวิจัยที่ผ่านมาจะพบว่า ยังไม่มีผู้ใดศึกษาถึงขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย จะมีแต่งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในทางการเมืองของนักธุรกิจทางด้านต่างๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจกับข้าราชการและการเมือง การเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรง เช่น การเข้าไปเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรี ทศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง และมูลเหตุจูงใจให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งกลุ่มนักธุรกิจดังกล่าวจะเป็นคนละกลุ่มกันกับผู้วิจัยต้องการศึกษา ส่วนการที่นำผลงานวิจัยดังกล่าวมาเสนอในที่นี้นั้น ก็เพียงเพื่อเป็นการเสริมให้มองเห็นภาพของบทบาทในทางการเมืองของนักธุรกิจในด้านอื่น ซึ่งอาจจะนำมาพิจารณาแล้วเกิดความคิดในแง่ของการเปรียบเทียบได้

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

สมมติฐานในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถที่จะกำหนดสมมติฐานในการวิจัยได้ดังนี้ คือ

1. นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางลบต่อรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางบวกต่อรัฐบาล
2. นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางบวกต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางลบต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล
3. นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่สูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ต่ำ
4. นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อปฏิริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ในเชิงสนับสนุนต่อการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อปฏิริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ในเชิงต่อต้านต่อการคัดค้านรัฐบาล
5. นักธุรกิจที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับการได้รับผลประโยชน์ จากการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับการสูญเสียผลประโยชน์ จากการคัดค้านรัฐบาล
6. นักธุรกิจที่ได้รับอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชน ที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่สูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่ได้รับอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชนที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ต่ำ